

İLK DÖNEM SÛFİLERİNİN PEYGAMBER VE SÛNNET ANLAYIŞLARI

Yrd.Doç.Dr. Ahmet YILDIRIM*

İslâmî disiplinlerin bir konuda öncelikle başvuracakları temel kaynaklarından ilki Kur'an'dır. Kur'an bu konumunu Allah kelâmı ve ilâhi emirlerin yazılı bir metni olmasından almaktadır. Hz. Peygamber (s.a) ise Kur'an'ı tebliğ, tebyîn ve uygulayan Allah'ın elçisidir. Bu yüzden dini ilimlerle alaka duyan herkes gibi sûfiler de Hz. Peygamber'e ve gerek teorik ve gerekse pratik açıdan O'nun sünnetine büyük önem vermiş ve ilgilenmişlerdir. Öncelikle âdâb konuları olmak üzere sünnete olan bağlılıkları dikkat çekicidir. Özellikle ilk tasavvuf klasiği kabul edilen Ebû Nasr Serrâc (ö.378/988) *el-Luma'* adlı eserinde sûfilerin peygamber ve sünnet telakkisiyle ilgili önemli bilgilere yer verdiğini görmekteyiz. Serrâc bu eserinde Kur'an'ı esas alarak Hz. Peygamber'le ilgili söylediklerini şu başlıklar özetlemek mümkündür:¹

- 1- Hz. Peygamber Allah Teâlâ tarafından bütün insanlığa peygamber olarak gönderilmiştir.²
- 2- İnsanları doğru yola sevkeden.³
- 3- Konuştuğunda kendi heva ve hevesinden konuşmayan.⁴
- 4- Ayetleri okuyan ve Kur'an'ı öğreten.⁵
- 5- Kendisine indirilenleri tebliğ eden.⁶
- 6- Allah'ın kendisine itaati emrettiği kimse.⁷
- 7- Getirdiği alınan yasakladığından kaçınılan kimse.⁸
- 8- Kendisine tabi olanlara doğru yolu gösteren ve emrine karşı çıkanlara fitne ve acıklı azap olacağını bildiren.⁹

* SDÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Bkz. Serrâc, *el-Luma'*, s.130-131

² Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e hitaben: "De ki: Ey insanlar! Ben sizin hepinize göklerin ve yerin sahibi Allah gönderilmiş elçisiyim." A'raf 7/158

³ "Şüphesiz sen doğru yola götürürsün. Göklerde ve yerde bulunan her şeyin sahibi Allah'ın yoluna." Şûrâ 42/52-53

⁴ "O konuştuğunda boş konuşmaz." Necm 53/3

⁵ "O Allah ki ummîler içinde, kendilerinden olan ve onlara Allah'ın ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderdi." Cum'a 62/2. Serrâc'a göre ayette geçen hikmet isabettir. İsbet ise, Hz. Peygamber'in sünneti, âdâbı, ahlâkı, halleri ve öğrettiği hakikatlerdir. Serrâc, *el-Luma'*, s.130

⁶ "Ey peygamber! Rabbinden sana indirilene duyur." Mâide 5/67

⁷ "Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin." Nûr 24/54. "Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur." Nisâ 4/80

⁸ "Peygamber size neyi verirse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan sakının." Haşr 59/7

⁹ "On'a uyun ki doğru yolu bulasınız." A'raf 7/158. "O (Peygamber'in) emrine aykırı davrananlar kendilerine bir belanın çarpmasından yahut onlara acı bir azabın uğramasından sakınsınlar." Nûr 24/63.

9- Allah'ın sevgisine mazhar olmak Hz. Peygamber'e tabi olmaktan geçmektedir.¹⁰

10- Allah mü'minleri Hz. Peygamber'in (s.a) yüce ahlakına çağırmaktadır.¹¹

Ayrıca Serrâc, güvenilir raviler aracılığıyla Hz. Peygamber'den gelen haberlere yapışmak, bunlara sarılıp amel etmek, bütün müslümanlar üzerine vacip olduğunu belirtmektedir.¹²

Ebû Tâlib el-Mekkî de (ö.386/996) *Kûtu'l-kulûb* adlı eserinde Rasûlullah'tan (s.a) sahih olarak gelen hadislere ve bunların hepsinin kabul edilmesini imanın gereği olduğunu ve Hz. Peygamber'e itaatin farz olduğunu belirttikten sonra bunun gerekçesini şöyle açıklamıştır: "Allah Teâlâ, Rasûlullah'a (s.a) itaati imanın şartlarından kabul etmiş ve bu itaati kendi itaatine bağlı (ve yakın) kılmıştır."¹³

Bu bilgiler çerçevesinde ilk dönem sûflerinin peygamberlik anlayışıyla ilgili olarak şunları söylemek mümkündür: Onların peygamberliğin sübûtu, peygamberin dindeki konumu, sıfatları, görevleri, onlara uymanın gerekliliği ve ehemmiyeti, onların dinde hüküm koyma ve yetkileri, en üstün insan olmaları, mucize göstermeleri, şefaet etmeleri, vahye muhatap olmaları, ahlak ve ahvalini benimseme ve uyma gibi bu konulardaki görüşlerinin ehl-i sünnet anlayışıyla¹⁴ örtüşdüğü görülmektedir.¹⁵ Ancak ilk dönem sûfleri tasavvufun felsefî yönünden çok yaşanabilir cephesiyle uğraştıkları için, onların nübüvvetle alâkalı görüşleri hem bir arada, hem de sistematik değildir. Yorumlayıcı bir tarafı yoktur. Bu dönemde sûflerin nübüvvet anlayışını Bâyezid-i Bistâmî'nin (ö.261/875) şu sözleri özetlemektedir: Beyazid-i Bistâmî'ye enbiya hakkında ne dersin sorusuna "Biz onlar hakkında hiç tasarrufta bulunamayız. Onlar hakkında ne tasavvur edersek edelim, bu tümüyle bize ait tasavvurdur"¹⁶ cevap vermişti. Ancak konu ile ilgili olarak Hakîm Tirmizî (ö.285/898) de nübüvvet ile velâyet makamları arasında karşılaştırma yapıp şunları söylemektedir: "Nübüvvet, vahiy olarak Allah'tan ayrılan kelâmdır. Allah'ın ruhu nübüvvetle beraberdir. (...) Dolayısıyla nübüvveti reddeden küfre girer. Çünkü nübüvveti reddetmekle kişi Allah'ın

¹⁰ "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki, Allah da sizi sevsin." Al-i İmrân 3/31

¹¹ "Allah'ın Rasûlünde sizin için güzel bir örnek vardır." Ahzâb 33/21

¹² Serrâc, *el-Luma'*, s.132

¹³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, II, 129. Konunun devamında Ebû Tâlib, Allah rahmeti için takvanın yanında Rasûlüne itaat etmeye şart koştuğunu (Nûr 24/56), Rasûlullah'ın emrine karşı gelmekten sakındırdığını ve O'na icabet etme konusunda bir makam verdiğini zikretmiştir. (Nûr 24/63; Al-i İmrân 3/28; Enfâl 8/24). "Muhakkak ki sana beyat edenler gerçekte Allah'a beyat etmektedirler." (Feth 48/10) ayetine de yer vererek bu ayette Allah'ın Rasûlullah'ı (s.a) en iyi şekilde methettiğini ve faziletini en açık şekilde ortaya koyduğunu belirtmektedir. Çünkü ona göre bu ayette Allah lafızda O'nu kendisine bedel kıldığı gibi hükümde de makamı yerine koymuştur. Bundan dolayı kendisiyle O'nun arasına teşbih kafî olan "Keennemâ" ile "Lâmu'l-mülk"ü koymamış ve bundan dolayı da "Lillâhi Teâlâ" buyurmamıştır. Bu makam Rasûlullah (s.a) dışında mahlukatta hiçbir kimseye verilmemiştir.

¹⁴ Ehl-i sünnet anlayışıyla ilgili olarak bkz. Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid* (Haz. Süleyman Uludağ), s. 293-304; S. Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 77-94

¹⁵ Bkz. Serrâc, age, s. 130-147; Kelâbâzî, *Taaruf*, s. 101-109; Hucvirî, *Kesfu'l-mahcûb*, s. 356-362

¹⁶ Hucvirî, age, s. 358

kelâmını red etmiş olur. Velâyet ise, Allah'ın kelâmını, başka bir yolla bir kimseye tevdi etmesidir. Velâyet de Allah'tan gelir. (...) Fakat bunu reddeden kâfir olmaz. Çünkü bu Allah'ın sevgisinden dolayı velînin kalbinde doğan bir makamdır."¹⁷ Bu açıklamalardan peygamberlik makamının Allah'ın iradesiyle gerçekleştiği, ona ihtiyaç olduğu, velâyet makamının ise Allah'ın kullarına bahşettiği bir ikram olduğu anlaşılmaktadır.

Tasavvufî hayat ve düşüncenin Kur'ân'dan sonra ikinci kaynağı sünnet yani Hz. Peygamber'in sözleri, tavsiyeleri ve yaşama şeklidir.¹⁸ Hatta ilk dönem sûfilerinin sünnete olan bağlılıkları fikirde ve teoride kalmamış, bu bağlılıklarını pratik hayata da yansıtmışlar¹⁹, etraflarını da buna teşvik etmişlerdir.²⁰ Bu durumları onları gerek Hz. Peygamber'e duydukları sevgi ve muhabbet, gerek o dönemde hadis ilminin revaçta olması, gerekse tasavvufî öğretilerin dayanaklarını sünnette arama çabaları hadislerle ilgilenmeye de sevk etmiştir.²¹ Hatta çeşitli konu ve boyutlarda hadislerle meşgul olmuşlar, hadisleri ihtiva eden müstakil eserler yazmışlar²², bütün bunların yanında yazdıkları eserlerde gözdârı edilemeyecek kadar hadis kullanmışlardır.²³ Bu yönüyle hadislerin ve diğer rivayetlerin, tasavvufun şekillenmesinde Kur'ân'dan geri kalmayacak şekilde rol aldığı ifade edilebilir. Bu hadisler sûfilerin birçok anlayış, düşünce ve fikirlerinin temel taşı olmuşlardır. Ebû Tâlib el-Mekkî de bu noktada sünnete duyulan ihtiyacı şu ifadeleriyle dile getirmektedir: "Allah Teâlâ'nın bizlere nimet olarak ihsan ettiği sünnet İslam nimeti gibidir. Çünkü Allah'ın bize Hz. Peygamber'i nimet olarak bahşetmesi; Allah'ın O'na itaat etmeyi kendisine itaat etmekle birlikte zikretmesinden dolayı Allah Teâlâ'yı bilmede ve Azîz Kitâb'ın tefsirinde Hz. Peygamber'e duyulan ihtiyaçtan dolayıdır."²⁴

Her sûfî kendinden bir öncekinin terbiyesi altında bulunduğu ve elde ettiği tecrübe ile silsile şeklinde Hz. Peygamber'e (s.a) vasil olduğu ve O'nun dini tecrübelerini tevarüs ettiği anlayışı tasavvuf ehli arasında yaygındır. Bunu biz, onların sünnete ve seleflerinin dinî hayatına atıfta bulunmalarına ve mutlaka bir önceki büyüğün sohbeti ve terbiyesi altında bulunmalarına bağlıyoruz.²⁵ Sûfîler

¹⁷ Hakîm Tirinizî, *Hatmu'l-evliyâ*, s. 346-47. Ammar el-Bitlisî bu farka şöyle dikkat çeker: "Nübüvvet izzet anındaki ilk makamdır. Velâyet ise nübüvvetten sonraki son makamdır. Bu şöyle ifade edilir: Nübüvvet, izzet ağacının dalıdır. Velâyet ise velâyet ağacının bir dalıdır. Bu konunun dayanağı Rasûlullah'ın (s.a) şu sözleridir: "Allah'ın ilk yarattığı şey benim nurumdur" ve "Âdem, su ile çamur arasında iken ben nebî idim". Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber (s.a) mahlûkâtın ilk yaratılanı, nübüvvet ise ilk makamdır." Ammar el-Bitlisî, *Behcetü't-tâîfe*, v. 41-42 (*Hatmu'l-evliyâ* sonunda, s. 470)

¹⁸ Sünnetin tasavvuf için de kaynak oluşuyla ilgili olarak bkz. Yusuf el-Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, s. 81-85

¹⁹ Örnekler için bkz. Abdullah Aydınlı, *Tasavvuf ve Hadis*, s.129 vd.

²⁰ Bkz. Serrâc, age, s.144-146

²¹ Konuyla ilgili olarak bkz. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara-1996.

²² Değişik konularda tasavvufî hadis şerhleriyle ilgili olarak bkz. H. Kamil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevi'nin Kırk Hadis Şerhi*, İstanbul-1990

²³ Nitekim *Kütü'l-kulüb'ta* ikibini aşkın hadis-haber bulunduğuun belirtilmesi buna delildir. Bkz. Bilal Saklan, *Kütü'l-kulüb'taki Tasavvufî Hadislerin Hadis Metodolojisi Açısından Değeri*, s.155

²⁴ Ebû Tâlib el-Mekkî, age, II,127

²⁵ Bu konuda İbn Haldûn şöyle der: "Sülûk senedi" ilk muallime ve Hak Mürşid'e (s.a) varan şeyhten terbiye görmüş olan bir şeyhe bağlanmaksızın mutasavvıf olmaya heveslenirse, gayet zor bir işe

tasavvufî hayatın temelini Hz. Peygamber'in (s.a) rûhî ve zühdfî hayatı ile bu konudaki sözleri oluşturmakta ve bunu da kendileri ortaya koymuşlardır.

Tasavvuf ehli, hadis ile sünneti eş mânalı kabul etmişlerdir.²⁶ Bunun böyle olduğunu kendi kullanımlarından hareketle söylemek mümkündür. Bu durumu tespit etmek için süflerin dini anlayışlarına önemli etkisi olan hadise (sünnete) bağlılıklarına değinmek yerinde olacaktır. Süflerin hadise bağlılıkları çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Onlar süffî olabilmek için sünnete bağlılığı şart koşmuşlardır. Bu hususta pek çok süffî görüş belirtmiştir.²⁷ Hatta kabul ettikleri düşüncenin esaslarından birisi olarak kabul etmişlerdir. Sehl b. Abdillah Tusterî (ö.283/896) şöyle der:

"Bizim esaslarımız altı şeydir: Allah'ın kitabına sarılmak, Rasûlullah'ın (s.a) sünnetine uymak, helâl yemek, insanlara eziyet etmemek, günahlardan kaçınmak, tevbe etmek, üzerine düşen hakları yerine getirmek."²⁸ Hatta Sehl şunları da söylemektedir: "Kim dünya ve ahireti istiyorsa hadis yazsın. Çünkü bunda dünya ve ahiret menfaati vardır."²⁹ Daha da ileri giderek hadis imamının önünde eğilmeyi de bilmiştir. Şeyhulislam Herevî (ö.481/1089) *Zemmu'l-keâm* adlı eserinde bu hüretin emsalsiz bir tezahürünü şöyle nakletmektedir: Tüsteri, *Sünen* sahibi Ebû Dâvûd-i Sicistânî'yi (ö.275/889) ziyarete gitmiştir; eve buyur edildikten sonra, Ebû Dâvûd'a: "Senden bir ricam var, yapar mısın?" diye soruyor. Ondan: "Mümkünse niye olmasın" cevabını alınca; şu son derece içten teklifte bulunuyor: "Hz. Peygamber'in hadislerini rivayet ettiğın şu dilini uzat, öpeceğim." Ebû Dâvûd dilini uzatmaktan başka yol bulamamıştır.³⁰ Cüneyd (ö.297/909) bu hususta: "Bu ilmimiz kitap ve sünnetle kayıtlanmıştır. (Sülûkünden önce) Kur'ân okumayan, hadis yazmayan ve fıkıh öğrenmeyen kimseye (veya bunları anlamayan) kimseye uyulmaz."³¹ "Bizim ilmimiz Rasûlullah'ın (s.a) ilmiyle kenetlenmiştir", der.³² Cüneyd'den gelen başka bir rivayet ise şöyledir: "(Hayra giden) bütün yollar mahlukata kapalıdır. Ancak Rasûlullah'ın (s.a) izinden giden, sünnetine uyan, yolunu benimseyen kimse müstesna. Bu kimseye bütün hayır kapıları açıktır".³³ Ebû Süleyman Dârânî (ö.215/830) ise: "Pek çok defa hakikat kalbime kırk gün gelir de

heveslenmiş ve hiç olmayacak bir şeyin ardına düşmüş olur." İbn Haldûn, *Tasavvufun Mahiyeti*, s. 196; Geniş bilgi için bkz. Abdalbârî en-Nedevî, *Tasavvuf ve Hayat*, s. 146 vd.

²⁶ Ebû Talib el-Mekkî, sünneti lugatta tarîk (yol), en sağlam yolun ismi olarak tarif eder. Bkz. Ebû Talib el-Mekkî, age, II,138. Bısr b. el-Hâris sünneti daha bir bakış açısıyla değerlendiren ve şöyle der: "Sünnet İslamdır, İslam da sünnettir." İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtu'l-Hanâbile*, II, 41 (Nakleden M. Hayri Kırbaoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 70). Aslında Bısr'ın bu bakış açısı sağlıklı bir bakış açısını yansıtmaktadır. Ancak ne yazık ki bu bakış açısı ilgi görmemiş tarihe gömülü olarak kalmıştır. Bkz. M. Hayri Kırbaoğlu, age, s. 70. Ebu'l-Abbâs Muhammed b. el-Hasan el-Bağdâdî anlatıyor: "Ebu'l-Hasen el-Buşencî'ye sünnetten sordum. O da sünneti; "Ağaç altında yapılan beyat ile ona uygun düşen söz ve fiiller olarak tarif etti..." Sulemî, age, s.459; Ebû Nuaym, age, X, 379

²⁷ Süflerin sünnete bağlı olduklarını ve bid'atlardan şiddetle kaçındıklarına dair 40'tan fazla meşhur metavasvıfların görüşleri için bkz. Şâtîbî, *el-İ'tisâm*, I, 89-99.

²⁸ Ebû Nuaym, age, X,190; Sulemî, *Tabakâtu's-süfiyye*, s. 210; Nicholson, *Fi't-Tasavvufi'l-İslâmî*, s. 26.

²⁹ Hatîb, *Şerefu ashabi'l-hadis*, s. 61-62, r. 128

³⁰ M. Said Hatiboğlu, "İlk Süflerin Hadis/Sünnet Anlayışları Üzerine", (Herevî, *Zemmu'l-keâm*, 230b, 272'den naklen), *İslâmiyât*, c. II, sy. 3, s. 11

³¹ Ebû Nuaym,Hilye, X, 255; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, VII, 243; Kuşeyrî, age, s. 104; Subkî, *Tabakatu's şafi'iyye*, II, 273, 274

³² Serrâc, age, s.144; Kuşeyrî, age, s.104

³³ Ebû Nuaym, age, X, 257; Sulemî, age, s.159; Subkî, age, II, 263.

kitap ve sünnetten iki delil olmadan onun kalbine girmesine izin vermem", der.³⁴ Haris Muhâsibî (ö.243/857) aynı görüşü paylaşır ve "Kalbî amellerden kalbine bir hâtîr gelen kimse hemen kitap ve sünneti bunlara delil kılsın" der.³⁵ Beyazîd el-Bistâmî'ye (ö.261/875): "Sünnet nedir, farz nedir?" diye sorulunca; şu cevabı vermiştir: "Sünnet, dünyayı terk; farz ise, Mevlâ ile sohbet (beraberlik)tir. Çünkü sünnet bütünüyle dünyayı terketmeye delâlet eder. Kur'an da bütün âyetleri ile insanı Mevlâ ile sohbe sevkeder. İşte kim sünneti ve farzı öğrenip (amel ederse) kâmil, insan olur."³⁶ İbn Atâ el-Ademî'nin (ö.311/923) sünnet hakkındaki düşünceleri şöyledir: "Kim nefesine sünnetin adâbına benimsetirse, Allah onun kalbini marifet nuru ile nurlandırır. Allah'ın Habîbi'nin (s.a) emirlerine, fiillerine, ahlakına uymak, söz, fiil, azim, akid ve niyyet olarak onun adâbıyla edeblenmekten daha şerefli bir makam yoktur."³⁷ Ebû Bekir Temastânî (ö.340/951): "Bizden kim Kitab'a ve sünnete uyar, nefsin hevâsından, halkın (fitnesinden) ve dünya (meşguliyetinden) uzaklaşsın; o, sahâbenin yolunda giden, yaptığında isabet eden sâdik bir kimsedir..."³⁸ diyerek sûfilerin genel çizgi ve hedefini ortaya koymakta ve kültürlerini hadisle inşa ettikleri anlaşılmaktadır. Sühreverdî (ö.632/1234) ise, sûfilerin Hz. Peygamber'in (s.a) sözlerine kayıtsız şartsız boyun eğdikleri için diğer insanlar arasında sünnete uyma konusunda insanların en önünde olduklarını, ayrıca Hz. Peygamber'in emirlerini hafiyen yerine getirdiklerini ve yasakladığı yerde durduklarını söyleyerek, Allah Teâlâ'nın: "Rasûlüm size neyi verirse onu alın, sizi neden nehyetti ise ondan da sakının!"³⁹ emrine canla başla uyduklarını, Rasûlullah'ın (s.a) zâhirî ve bâtinî bütün güzel ahlaklarına vâris olduklarını zikreder ve Abdülvâhid b. Zeyd'in: "Gerçek sûfiler; akıllarıyla sünneti tam anlamaya gayret eden, kalbleriyle ona bağlanan ve nefislerinin şerrinden de Allah'a sığınan kimselerdir" ta'rifi için: "Bu, sûfilerin hâlini tam olarak anlatan bir târifdir."⁴⁰ der.

Sünnete uyma, sünnetle amel hususunda sûfilerden bu gibi sözler varid olmuştur. Hatta sünnete uygun az amelin, sünnete uymayan çok amelden daha makbul olduğu⁴¹, sünnete uymaksızın amel edenin amelinin bâtil olduğu⁴², kitap ve sünnetin şahidlik etmediği her vecdin bâtil olduğu⁴³, sünnete uymanın Allah sevgisinin bir alameti sayıldığı⁴⁴, divânü'r-ricâle (Allah'ın adamları arasına) girmenin ölçüsü olduğu⁴⁵, iman nurunun sebebi olduğu⁴⁶, bâtinî selametinin alâmeti sayıldığı⁴⁷ bir kısım sûfiler tarafından kabul edilmektedir.

³⁴ Serrâc, age, s.146.

³⁵ Muhâsibî, *er-Riâye*, s. 94.

³⁶ Sulemî, *Tabakâtü's-Süfiyye*, s.74.

³⁷ Sulemî, age, s. 268

³⁸ Sulemî, age, s. 473.

³⁹ Haşr 59/ 7.

⁴⁰ Sühreverdî, *Avârif*, s. 47.

⁴¹ Bkz. Ebû Nuaym, age, III, 76; Sulemî, age, s. 52

⁴² Sulemî, age, s.101

⁴³ Sehl b. Abdillâh "Kur'an ve sünnetin kabul etmediği her vecd hali batıldır" der. Sühreverdî, age, s. 56; Attâr, *Tezkire*, s. 339; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XI,168

⁴⁴ Örnek için bkz. Sulemî, age, s. 21.

⁴⁵ Ebû Hafis Haddâd (ö.260/874) der ki: "Bir kimse her zaman hallerini ve fiillerini Kitap ve sünnetle ölçmez ve aklına gelen düşünceleri itham etmezse, onun adını defterin (Allah) adamları hanesine kaydetmezler." Kuşeyrî, age, s. 134. Tasavvufu esas dinin emirlerine bağlıdır: Bkz. Zehebî, *Mizân*, II, 346. Tasavvuf ehli kainatta gizli bir divanın varlığına inanırlar. Bu inanışa göre divanın başında en

Sûfilerin sünnete uyma konusundaki bu tutumları ve tasavvuf ehlinin büyük çoğunlukla başlangıçtan beri hadis ilmiyle meşgul olmaları, ayrıca ilk sûfilerin ekserisinin muhaddis olması ister istemez tasavvufu hadis arasında yakın bir ilişki meydana getirmiştir. Ancak bu ilişkinin doğurduğu sonuçlar bakımından şunları söylemekte fayda vardır: Tasavvuf ehlinin hadis rivayeti konusunda muhaddislerin gösterdiği titizliği gösterdiklerini söylemek zordur. Çünkü muhaddisler hadisleri hıfz ve rivayet için bilinen titizlikleri ile öğrenip naklederken tasavvuf ehli, hadisleri bir irşad vesilesi ve ahlakî öğüt şeklinde değerlendirmişler; hadisleri mana ile rivayet etmişler ve hadis rivayetinde özellikle sened konusu üzerinde pek fazla durmamışlardır. Bir rivayet tasavvufî eserde mevcutsa onlara göre senedin zikredilmemesi önemsenmemiştir. Yani kaynak bilinci gelişmemiştir. Bundan dolayı kullanılan hadisin isnadının bilinmesi o kadar önemli değildir. Yukarıda örneklerde de görüldüğü gibi teorik olarak sünnete uyma teşvik edilmiş, fakat bunu sağlam delillere dayandırma bilinci geliştirilmemiştir. Mutasavvıfların bir kısmının eserlerinde görülen zayıf ya da mevzu hadislerin varlığının sebebi budur. Sûfilerin hadisleri manayla rivayet etme neticesinde de tasavvuf erbabının pek çok sözü hadis diye meşhur olmuştur. Böyle bir durum aralarında uydurma hadislerin yayılmasına zemin hazırlamış ve rivayetlerinin ihtiyatla karşılanmasına sebep olmuştur.⁴⁸

KİTABİYAT

Abdübârî en-Nedevî, *Tasavvuf ve Hayat*, (Terc. Mustafa Ateş), İstanbul-1966

Abdullah Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, Seha Neş. İstanbul-Tsz.

Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara-1996, Basılmamış doktora tezi.

Ahmed el-Mubârek, *el-İbrîz min kelâmi Seyyidi Abdilaziz ed-Debbâğ*, Beyrut-Tsz.

Ammar el-Bitlisî, *Behcetü't-tâif'e*, v. 41-42 (*Hatmu'l-evliyâ* eserinin sonunda, Beyrut-1965)

Attar, Feridüddin (ö.618/1221), *Tezkiretü' l-Evliyâ*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul-1991.

Bilal Saklan, *Kütü'l-kulûb'taki Tasavvufî Hadislerin Hadis Metodolojisi Açısından Değeri*, Konya-1989, Basılmamış doktora tezi.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-Esbehanî (ö.430/1039), *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakatü'l-Asfiyâ*, I-X+Fihrist, Daru'r-Reyhan li't-Turas, Kahire-Tsz.

Ebû Talib el-Mekkî, (ö.386/996), *Kutü'l-Kulûb*, Daru Sadır, Ysz.-Tsz.

büyük kutup bulunur. Divan ehli kainatta olacak olan şeyler üzerinde dururlar. Bu mânada divan yüksek bir mahkemedir. Abdulaziz ed-Debbâğ bu divanın vasıflarını ve görevlerini eserinde geniş bir şekilde anlatmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Ahmed el-Mubârek, *el-İbrîz*, s. 326-349.

⁴⁶ Bkz. Ebû Nuaym, age, X, 302; Kuşeyrî, age, s.153.

⁴⁷ Hâris Muhâsibî (ö243/857) şöyle demiştir: "Bir kimse bânînini murakebe ve ihlasla sağlamlaştırırsa Allah onun zahirini mücahede ve sünnete tâbi olma hali ile süsler." Sulemî, age, s. 60; Kuşeyrî, age, s.122

⁴⁸ Geniş bilgi için bkz. Ahmet Yıldırım, age, s. 34-54. Mutasavvıfların hadis rivâyetinde sahip oldukları anlayış ve ta'kib ettikleri metodlarla ilgili olarak bkz. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, I, 176-178.; 9Abdullah Aydın, *Tasavuf ve Hadis*, s. 159-162.

el-Hakîm et-Tirmizî, Ebü Abdillâh Muhammed (ö.285/898, *Kitabu Hatmi'l-Evliyâ*, Thk. Osman İsmail Yahya, Beyrut-1965.

H. Kamil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî' nin Kırk Hadis Şerhi*, İstanbul-1990

el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebûbekr Ahmed b. Ali (ö.463/1071), *Şerefu Ashâbi'l-Hadis*, Thk. M. Saîd Hatiboğlu, Ankara-1991.

—————, *Târîhu Bağdâd*, I-XIX+Fihrist, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Tsz,

Ûucvîrî, Ali b. Osman Cullâbî, (ö.470/1077), *Hakikat Bilgisi*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul-1982.

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed (ö.808/1405), *Tasavvufün Mahiyeti*, (*Şifâu's-sâil*), (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul-1984

Kelâbâzî, Ebü Bekir Muhammed b. İshak (ö.380/990) , *Doğuş Devrinde Tasavvuf*, (*Taarruf*), (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul-1979.

Kuşeyrî, Abdulkerîm b. Havâzin (ö.465/1073), *Kuşeyri Risâlesi*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul-1981.

M. Hayri Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara-1996

M. Said Hatiboğlu, "İlk Süflerin Hadis/Sünnet Anlayışları Üzerine, *İslâmiyât*, c. II, sy. 3, s. 7-14

Muhâsibî, Ebü Abdillâh el-Hâris b. Esed (ö.243/857), *er-Riâye li Hukûkillâh*, Thk. Abdulkadîr Ahmed Atâ, Beyrut-Tsz.

R. A. Nicholson (ö.1945), *Fi't-Tasavvufî'l-İslâmî ve Târîhih*, (Arapçaya çev.Ebu'l-A'lâ el-Affî), Kahire-1956

S. Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, İstanbul- 1997

Serrâc, Ebü Nasr et-Tûsî (ö.378/988), *el-Luma'*, Thk. Abdulhalîm Mahmûd-Tâhâ Abdalbakî Surûr, Kahire-1960

Subkî, Tacu'd-dîn Ebü Nasr Abdulvehhâb b. Alî (ö.771/1369), *Tabakatu's şafi'iyyeti'l-Kubrâ* (*Kitâbu Tabakati's şafi'iyyeti'l-Kebîr*), Thk. Mahmûd Muhammed et-Tanahî-Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, I-X+Fihrist, Cîze-1992.

Suhreverdi, Ömer b. Muhammed (ö.632/1234), *Avârifü'l-Meârif*, Beyrut-1983.

Sulemî, Ebü Abdirrahman Muhammed b. el-Huseyn (ö.412/1021) *Tabakâtu's-Sûfiyye*, Haleb, 1986

Şâtîbî, Ebü İshak İbrâhim b. Mûsâ (ö.790/1388), *el-İ'tisâm*, I-II, Beyrut-Tsz.

Taftazânî, Mesûd b. Ömer (ö.793/1391), *Kelam İlmi ve İslam Akâidi* (*Şerhu'l-Akâid*) (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul-1982

Yusuf el-Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (Terc. Bünyamin Erul), Kayseri-1993.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed (ö.748/1374), *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, I-IV, Thk. Muhammed el-Becâvî, Beyrut-Tsz.